

ULUSLARARASI HUKUKTA TEAMÜL OLARAK İNSANİ MÜDAHALE*

Humanitarian Intervention in International Law

Öğr. Gör. Dr. Gül Seda ACET

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Zile Meslek Yüksekokulu, Yerel Yönetimler Bölümü,
sedaacet@hotmail.com, seda.acet@gop.edu.tr, Tokat/Türkiye

ACET, G.S. (2017). "Uluslararası Hukukta Teamül Olarak İnsani Müdahale", Vol:3, Issue:13; pp:445-453 (ISSN:2149-8598)

ARTICLE INFO

Article History

Makale Geliş Tarihi
Article Arrival Date
25/07/2017

Makale Yayın Kabul Tarihi
The Published Rel. Date
21/08/2017

Anahtar Kelimeler

Uluslararası Hukuk, İnsani
Müdahale, Teamül, Yasallık.

Keywords

International Law,
Humanitarian Intervention,
Custom, Legality

ÖZ

Soğuk Savaş sonrası artan siyasi krizler, ülke içi çatışmalar şiddete varan insan hakları ihlallerinin artmış olması ve insanlara karşı tehditlerin de bizzat devletlerinden geliyor olması insani müdahaleyi daha çok gündeme getirmiştir. İnsani müdahale genel anlamda, müdahale edilen devletin vatandaşlarını geniş çaplı insan hakları ihlallerinden korumak için bir ya da birden fazla devletin silahlı kuvvet kullanması olarak tanımlanmaktadır. İlke olarak insani müdahale insani gerekçelerle hayata geçirilen bir müdahale türü olsa da hem teorik olarak hem de pratikte Uluslararası İlişkilerdeki en tartışmalı konulardan biridir. İnsani müdahale başta BM Şartı olmak üzere herhangi bir bağlayıcı uluslararası hukuk metninde yer almamaktadır. Bu nedenle literatürde insani müdahalenin tanımına ve sınırlarına ilişkin bir fikir birliği bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu durum insani müdahalenin sınırlarının ve uygulanma şartlarının belirlenmesini de zorlaştırmaktadır. Aynı şekilde insani müdahalenin herhangi bir uluslararası hukuk metninde yer almaması onun bir hukuk kuralı haline gelmediğini başka bir deyişle yasal olmadığını ifade etmektedir. Ancak pratikte birçok uygulamada (Haiti, Somali, Ruanda, Kosova) görüldüğü üzere insan hakları ihlali ve insani krizler söz konusu olduğunda insani müdahale ahlaki sorumluluğa bağlanarak uygulanmaktadır. Bu bağlamda insani müdahale örnekleri de değerlendirildiğinde insani müdahalenin yasal olmadığını ancak gerekli durumlarda ahlaken meşru olabileceği tartışılmaktadır. Bu çalışmada insani müdahalenin uygulanan örneklerine istinaden uluslararası hukukta bir teamül olma yolundaki ilerleyişi değerlendirilmektedir.

ABSTRACT

After the Cold War, the fact of increasing political crises, domestic conflicts, human rights violations, and that threats against people are practised by their own states, raised a further humanitarian intervention question. Humanitarian intervention is in general defined as the use of one or more states' armed forces to protect citizens of the intervened state from broad human rights violations. Although humanitarian intervention has been put into practice principally for humanitarian cause, it is one of the most controversial issues in the International Relations both theoretically and practically. Humanitarian intervention is not included in any binding international law text, especially the UN Charter. For this reason, there is no consensus on the definition and limits of human intervention in the literature. Therefore, it is difficult to determine the boundaries and the implementation fundamentals of human intervention. Similarly, the fact that humanitarian intervention did not enter into any international law article means that it is not legal law, in other words it is not legal. In practice, humanitarian intervention is nevertheless practiced with ethical responsibility when it is subject to human rights violations and humanitarian crises, as observed in various practices (Haiti, Somalia, Rwanda, Kosovo). In this context, considering the humanitarian intervention practices, it is argued that humanitarian intervention is not legal, however it can be morally legitimate if necessary. In this study, the progress in the way to take a part in customary international law is evaluated in the light of the applied humanitarian intervention exercises.

1. GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerde yüzyıllardır kabul edilen devlet egemenliğine müdahale edilmezlik ilkesi sorgulanır olmaya başlamıştır. Bu sorgulamaların çıkış noktası insani konuların gündeme gelmesi ile olmuştur. İnsani konuların gündeme gelmesi ise özellikle 1990 sonrası etnik kökenli sınır içi çatışmalar ve bu çatışmalarda insani krizlerin yaşanması ile olmuştur. Devlet egemenliği ile ilgili bu dönemdeki gelişmeler hem uluslararası ilişkiler hem de uluslararası hukuk alanındaki temel kırılmaları oluşturmuştur. Devlet egemenliğine hiçbir şekilde müdahale edilemez ilkesi insani krizlerin

*Bu çalışma 11-14 Mayıs 2017 tarihleri arasında Gaziantep'te düzenlenen AL-FARABİ Kongresinde sunulan çalışmanın genişletilerek hazırlanmıştır.

durdurulması söz konusu olduğunda geçersiz kalmış birçok defa insan haklarının korunması için devlet egemenliğine giren alanlara müdahale edilmiştir.

1990 sonrası yaşanan bu gelişmelerle beraber uluslararası ilişkilerde ve uluslararası hukukta yeni bir gündem maddesi oluşmuştur: İnsani müdahale. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde, insani müdahalenin kavramsal olarak ne ifade ettiği üzerinde durulmuş, çerçevesi çizilmeye çalışılmış ve temel tartışma noktalarına değinilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, insani müdahalenin uluslararası hukuktaki yeri tartışılmıştır. Uluslararası hukukun kaynakları üzerinden gerçekleştirilen bu tartışma bağlamında insan müdahalenin bir uluslararası hukuk kuralı olmadığı ancak doktrinde sıkça tartışıldığı ve pratikte birçok defa uygulandığı için bir uluslararası hukuk teamülü olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise insani müdahale BM kapsamında incelenmiştir. Bu incelemede, örnek olaylarda ya müdahale gerçekleştirilmeden Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'da karar alınmış ve bu müdahalelere meşru bir zemin hazırlanmıştır ya da bir müdahale gerçekleştikten hemen sonra BMGK bu müdahaleye yasal bir çerçeve çizmiştir. Bu noktada çalışmada insani müdahalenin BM tarafından da bir uluslararası hukuk teamülü olarak kabul edildiği iddia edilmiştir.

2. İNSANİ MÜDAHALE

İnsani müdahalenin tanımına geçmeden önce kavrama dair ifade edilmesi gereken bazı noktalar vardır (Himes, 2004: 142). İlk olarak, insani müdahalenin tanımı, sınırları ve çerçevesine yönelik kabul edilen genel kurallar yoktur. İkinci olarak insani müdahale temelde müdahale etme yasağının (non-intervention) ihlalini ifade etmektedir. Üçüncü olarak insani müdahale, kesinlikle insani amaçlarla gerçekleştirilmeli aksi takdirde devletler ve uluslararası toplum açısından büyük riskler meydana gelebilir. Son olarak insani müdahale her ne kadar içinde insani kelimesi geçse de kavram olarak hem askeri hem de siyasi bir müdahaleyi içermektedir (Himes, 2004: 83). Bu noktada unutulmamalıdır ki, insani müdahale de şiddet içeren bir eylemdir. Bu da insani müdahalenin sivillerin zarar görme olasılığını barındırdığını ifade etmektedir. Belirtildiği üzere insani müdahaleye dair birtakım sorunlar vardır. Bunun birçok sebebi olduğu gibi temel sebebi ise kavrama dair yasal boşluktur (Goodman, 2006: 107).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte dünyanın farklı bölgelerinde etnik temelli birçok çatışma yaşanmıştır (Sanberk, 2012). Temel nedenlerinin etnik farklılıklar olarak belirtileceği gibi bu çatışmaların başka da birçok nedeni vardır. Anti-demokratik yönetimler, ekonomik eşitsizlik, ayrımcılık bunların başında gelmektedir. Bu dönemde bu gelişmelerle beraber ortaya çıkan siyasi krizler insani krizleri de beraberinde getirmiştir. Kendi vatandaşlarını korumak bir yana devletler bizzat kendi vatandaşlarına karşı birer tehdit unsuru olmuştur. Bu durum insani müdahalenin gündeme gelmesine neden olmuştur.

İnsani müdahaleye dair literatürde birçok tanım vardır. İnsani müdahale, kısaca, müdahale edilen devletin vatandaşlarını geniş çaplı insan hakları ihlallerinden korumak için bir ya da birden fazla devletin silahlı kuvvet kullanması (Arend, Beck, 1993: 18) olarak tanımlanabilir. İnsani müdahaleyi diğer müdahale veya kuvvet kullanma yöntemlerinden ayıran en temel özellik bu müdahale türünün insancıl amaçlar için gerçekleştirilmiş olmasıdır (Telli, 2012: 210) İnsani müdahalenin en kapsayıcı tanımı ise, bir devletin sınırları içinde başka devlet tarafından kendi vatandaşlarını korumak amacıyla olmamak koşuluyla, geniş kapsamlı ve ağır insan hakları ihlallerini önlemek veya durdurmak için müdahale edilen devletin izni alınmadan güç kullanılması veya güç kullanılma tehdidinde bulunmasıdır (Buchanan, 2003: 130). İnsani müdahaleye ilişkin tanımlarda uluslararası kabul görmüş hak ihlallerinin olması, bu ihlalleri sona erdir(e)meyen bir devlet olması ve bu devlete karşı bir devletin tek başına veya bir uluslararası örgüt vasıtasıyla güç kullanması ya da güç kullanma tehdidinde bulunması bu tanımların ortak noktasıdır (Murphy, 1996: 467-468), (Holzgreffe, Keohane, 2003: 18), (Duran, 2001: 88), (Özalp, 2013: 930), (O'hanlon, 2003: 115).

Bir devletin kendi vatandaşını korumak veya kurtarmak amacıyla yaptığı müdahaleler bu tanımların kapsamında değildir. Başka bir deyişle, bir ülkenin kendi vatandaşlarını ülke dışında korumak için kuvvet kullanılması insani müdahalenin kapsamı dışındadır. Zira vatandaşları ülke dışında korumak için kuvvet kullanılması, devletin bir başka devletin ülkesinde tehlike altında olan vatandaşlarını kurtarmak için kuvvet kullanmasını ifade eder. Müdahalede bulunan devlet diğer devletlerin vatandaşlarını da kurtarır; ancak harekete geçmesindeki esas amaç, insani müdahaledeki aksine

kendi vatandaşlarını kurtarmaktır (Winston, 2004: 142), (Hancılar, 2011: 101). İnsani müdahalenin geçerli olması için birtakım şartları sağlaması gerekir. İnsani müdahalenin kabul edilebilmesi için şu şartları sağlamalıdır (Stromseth, 2003: 249-251) Bunlardan ilki vahşeti durdurmak ki bu temel amaçtır, buna ek olarak ölçülülük, insani amaç ve etki, kolektif eylem, yasal gerekçeler.

İnsani müdahale zamanla şekil ve amaç bakımından farklılaşmıştır (Öztürk, 2010: s.1) Özellikle, 1990'larda ki iki gelişme insani müdahalenin çok farklı boyutlara taşınmasını sağlamış ve daha fazla gündeme gelmesine sebep olmuştur. Bunlardan ilki, BMGK'nin insan hakları ihlallerini "uluslararası barışa tehdit" olarak yorumlayarak uluslararası güç kullanımı yönünde çeşitli kararlar almış olmasıdır. İkincisi ise, ilk defa örneğinin görüldüğü üzere, BMGK kararı olmadan NATO'nun Kosova müdahalesidir (Hehir, 2008: 14). Kosova Operasyonu'nu NATO üyeleri ve diğer bazı devletler desteklerken BM de kınamamıştır. Bazı devletler bu müdahaleye karşı çıkmış fakat buna rağmen müdahaleyi gerçekleştirenler ve destekleyenler tarafından Kosova Operasyonu, "insani müdahale" olarak kabul edilmektedir (Murphy, 1996: 467-468). Bu dönemde ayrıca, özellikle de büyük güçler başarısız devletlerde görülen söz konusu sorunlara karşı, "insani müdahale", "terörle savaş" gibi uluslararası hukukun yazılı kaynaklarına henüz girmemiş ve doktrinde çok tartışmalı olan gerekçelere dayandırarak müdahalelerde bulunmuştur.* Bütün bunlar insani müdahalenin büyük bir dönüşüm içinde olduğunu ifade eder.

Bir müdahalenin insani müdahale olarak değerlendirilebilmesi için birtakım unsurları barındırması gerekir. İnsani müdahalenin ilk ve temel unsuru bir veya birkaç devlet tarafından ya da bir uluslararası örgüt vasıtasıyla gerçekleştirilmesidir (Asgarov, 2008: 6) Bu bağlamda uluslararası hukuk kişiliğine sahip olmayan aktörlerin eylemleri insani müdahale olarak kabul edilmemektedir (Hilpold, 2001: 455). İnsani müdahalenin diğer bir unsuru ise, bir devletin sınırları içinde ortaya çıkan olayların insan hakları ihlallerine dair genel görüşün olmasıdır (Hilpold, 2001: 457) Eğer bir devlet kendi vatandaşlarına karşı temel insan hakları ihlallerinde bulunuyorsa ya da kendi ülkesinde meydana gelen bu türden olayları durduramıyorsa, bu konu artık o devletin iç işi olmaktan çıkar ve insani nedenlerle müdahale etme gereği doğar (Oppenheim', 1992: 442). Bu unsurlar söz konusu olduğunda insani müdahale ile amaçlanan insan hakları ihlallerini önlemek ve insanlara insanca yaşama ortamını sağlamaktır.

İnsani müdahale bir devlete karşı gerçekleştirilir. Oysa bir devletin egemenliğine ve topraklarına yönelik müdahalenin yapılabilmesi için haklı ve meşru gerekçeler gerekmektedir (Yaşın, 2011: 20). Bazı devletler bu gerekçeleri kendi çıkarlarını gerçekleştirmek üzere şekillendirmekte ve müdahale için kendilerine bahaneler üretmektedir. İnsanş müdahalenin uluslararası düzeyde belirli bir standardın olmaması, müdahale olgusunun oluşum şartlarının keyfilğe ve her ülkenin ulusal çıkarına göre belirlemesine neden olabilmektedir (Gök, 2012: 1). İnsanların hayatlarını korumak için o ülkeye müdahale etmek ile bir ülkenin işgal edilmesi birbiriyle farklı olaylardır. Burada önemli olan sivil halkın korunması için alınacak önlemlerin devletlerin egemenliklerine saygı çerçevesinin sınırlarını aşmasını engellenmesidir. Başka bir deyişle, insan haklarının korunması veya demokrasinin desteklenmesi gibi yüksek ahlaki idealler bir ülkenin işgali için kullanılmamalıdır (Akgün, 2007: 9).

İnsani müdahaleye dair genel bir değerlendirme yapılacak olursa, insani müdahale ahlaki açıdan gerekçelendirilmeye ihtiyaç duyan ve olay bazında bir "istisna" olarak değerlendirilmesi gereken bir kavramdır. Burada ahlaki açıdan temel olgu, insani amaçlar için gerçekleştirilmesidir. Ancak insani

* Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a 1980 yılında yaptığı müdahale. Ancak bu müdahale birçok yazar tarafından insani müdahale olarak kabul görmemiştir. Onlara göre, Afgan halkına yardımcı olarak onları içinden geçtikleri insani trajediden kurtarmak, güvenliklerini sağlamak hedefi daha müdahalenin başından, El-Kaide'yi yok etmek amacının gölgesinde kalmış ve ek olarak Afganistan'da, müdahaleye insani müdahale kimliğini kazandıracak şekilde uluslararası planda tanınmış bir hükümetinde bulunmayışı müdahalenin insani müdahale olarak kabul edilmediğinin gerekçeleri sayılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet K. Han, "Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süpergüç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme", *Ortadoğu Etütleri*, Cilt. 2, Sayı. 2, 2011; İsrail'in vatandaşlarını kurtarmak için Entebbe'de 1976 yılında gerçekleştirdiği operasyon. 27 Haziran 1976'da Tel Aviv'den Paris'e giden bir Air France uçağı, ikisi Batı Alman vatandaşı ikisi Arap olan dört kişi tarafından kaçırıldı. Uçak Uganda'nın Entebbe havaalanına götürüldü ve burada 100 kadar olan Yahudi yolcular ayrılarak diğerleri serbest bırakıldı. Talep, dünyanın çeşitli yerlerinde hapiste olan Filistinli gerillaların serbest bırakılmasıydı. Uganda'nın yolcuları kurtarmak için bir şey yapmayacağı (ve hatta iddialara göre onlara yardım ettiği) anlaşılınca, 3 Temmuz'da İsrail havaalanına bir uçakla asker göndererek yolcuları güç kullanmak yoluyla kurtardı. Hava korsanları, bazı Ugandalı ve İsraili askerler öldü. Uganda havaalanı ve bir uçağı da ağır hasar gördü. BMGK'de hiçbir karar için çoğunluk sağlanamadı. Ayrıntılı bilgi için bkz: Funda Keskin, "Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler", Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998, s. 39. Hindistan'ın Pakistan'ın bir parçası olan Bangladeş'te gerçekleştirdiği insan hakları ihlallerine karşı 1971 yılında gerçekleştirdiği operasyon. Uluslararası toplum kayıtsız kaldığından Hindistan tek taraflı müdahale yolunu seçerek Aralık 1971'de Pakistan'a savaş açtı ve 12 gün sonra Pakistan teslim oldu. Hindistan bağımsız Bangladeş'in kurulmasına siyasi destek sağladı. Bunu yaparken de halkın insan haklarından mahrum kaldığı tezini ileri sürmüştür. Bu müdahale BMGK' de farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çin müdahalenin Pakistan'ın işlerine karışılması anlamına geldiğini ve BM Şartı'nı ihlal ettiğini; ABD, Bengal halkının maruz kaldığı insan hakları ihlallerinden Pakistan ve Hindistan'ı sorumlu tutmakla birlikte, müdahalenin saldırı olduğunu; SSCB ise müdahalenin zulme uğrayan bir halkı kurtarmak amacıyla gerçekleştirilmiş olduğunu ifade etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Muharrem Hilmi Özev, "Küresel ve Bölgesel Güçlükler Karşısında Pakistan'ın Demokratikleşme Çabaları", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl. 8, Sayı. 16, 2012

müdahaleye bu şartla meşru bir zemine oturtulabilir. Aksi taktirde devletlerin stratejik çıkarları doğrultusunda kullanılan “eylemleri meşrulaştırma aracı” olarak kalabilir.

3.ULUSLARARASI HUKUKUN KAYNAKLARI VE İNSANİ MÜDAHALE

BM tarafından “uluslararası toplumun hukuki sorumluluğunu belirtmek üzere oluşturulan hukuk kuralları” olarak tanımlanan uluslararası hukuk* devletler arası sözleşme esasına dayalı bir birlik sonucu ortaya çıkmıştır (Paker, 2012: 90). Uluslararası hukuk, uluslararası toplumun bütün üyelerini ilgilendiren ve bunlar arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar bütünüdür. Bu kurallar uluslararası toplumun bütün üyelerine devletlerin egemen eşitliği prensibi çerçevesinde eşit uygulanır. Aynı şekilde, uluslararası hukuk, devletlerin dokunulmazlığını garanti etmekte ve devlet egemenliğini yasal bir statü olarak kabul etmekte ve koruma altına almaktadır (Bull, 1966a: 70), (Gillory, 2013: 1).

Uluslararası hukukun bağlayıcı nitelikteki temel kaynakları Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinin ilk fıkrasında şu şekilde sayılmıştır:† Anlaşmazlık içinde olan devletlerin karşılıklı kabul ederek imzaladıkları genel veya özel nitelikli uluslararası antlaşmalar,‡ hukuk kuralı olarak kabul edilen uluslararası örf ve adet kuralları (teamül, yapılageliş), uygar uluslar tarafından tanınan hukukun genel ilkeleri ve kabul görmüş öğretilerdir (doktrin).

Uluslararası hukuk kaynaklarından olan uluslararası antlaşmalar; genel olarak, uluslararası hukukun kendilerine bu alanda yetki tanıdığı aktörler arasında, uluslararası hukuka uygun bir biçimde, hak ve yükümlülükler doğuran, bunları değiştiren ya da sona erdiren yazılı irade uyuşmalarıdır (Pazarcı, 2009: 43). Uluslararası antlaşmalar, hem yazılı olmaları hem de tarafları bağlayıcı etkiye sahip olmaları, bu nedenle de belirsizlikleri ortadan kaldırdıkları için önemlidir. Bu açıdan uluslararası antlaşmalar, uluslararası hukukun başlıca kaynaklarıdır.

Uluslararası hukukun diğer kaynaklarından olan teamül ise, “uluslararası hukuk kişilerinin tutum ve davranışları sonucu birlikte oluşturdukları yazılı olmayan uluslararası hukuk kurallarının bütünüdür” (Pazarcı, 2009: 43) Bunların sonradan antlaşma formatında kodifiye edilebilmeleri mümkün olmakla beraber, söz konusu kurallar yazılı değildir. Teamül zamanla bağlayıcı olup sözleşme haline gelebilir (Ferreira, 2013: 182). Diğer bir uluslararası hukuk kaynağı olarak doktrin, bilimsel görüşleri ifade eder. Bu tür bilimsel görüşler hukukçular, ilgili uzmanlar ve yetkili kişiler tarafından ortaya konulan ve başlı başına bir hukuk kuralı ifade etmeyen fikirlerdir (Pazarcı, 2009: 135). Yani doktrinde belirtilen fikirler doğrudan bir uluslararası hukuk kuralı oluşturma kapasitesine sahip değildir.

Uluslararası hukukun bir başka kaynağı da hukukun genel ilkeleridir. Hukukun genel ilkeleri ise, “uygar uluslarca benimsenmiş, toplum hayatı içinde ortak adaleti sağlamayı amaçlayan, her alanda somut ilişkileri bütüncül bir yaklaşımla düzenleyerek birçok özel norma temel oluşturan ve soyut, genel, evrensel, sürekli, üstün, yazılı veya yazılı olmayan hukuk kuralları” (Pazarcı, 2009: 114) olarak tanımlanmaktadır.

Uluslararası hukukun kaynakları arasında bir eşitlik söz konusu değildir. Uluslararası hukukun kaynakları asli kaynaklar (uluslararası antlaşmalar ve teamül) ve yardımcı kaynaklar(hukukun genel ilkeleri ve doktrin) olarak sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırmada asli kaynakların yardımcı kaynaklara göre hiyerarşik sıralamada üstte yer aldığı söylenebilir. Uluslararası hukuk kaynakları sıralamasının en üstünde uluslararası antlaşmalar ve teamül kuralları yer alır. Hukukun genel ilkeleri ve doktrin ise, bu noktada yardımcı öğeler olduğu ve herhangi bir yaptırıma sahip olmadığı için hiyerarşik sıralamada altta yer aldıkları ifade edilmektedir. Bu önem sırasının anlamı herhangi bir anlaşmazlık durumunda başvurulacak ilk kaynağın uluslararası antlaşmalar daha sonra ise teamül olduğudur. Uygulamada ise aktörler gerek görürse diğerlerine de başvurabilir.

3.1.Uluslararası Hukuk Teamülü Olarak İnsani Müdahale

Uluslararası hukuk temelde müdahaleyi yasaklamaktadır (Chandler, 2000: 59), (Byers, 2003: 189), (Roberts, 1998: 24-28), (Fixdal and Smith, 1998: 283). Çünkü müdahale doğası itibariyle uluslararası hukuka aykırı bir nitelik taşır. Ancak, uluslararası toplumda meydana gelen gelişmeler ve insani felaketler karşısında birtakım çözüm arayışları gereklidir. Her geçen gün artan insan hakları ihlalleri

* UN Uphold International Law, <http://www.un.org/en/sections/what-we-do/uphold-international-law/>, 4.12.16.

† Karar metni için bkz. http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0#CHAPTER_II, Erişim Tarihi: 29.05.17.

‡ Kavramın Türkçe'de farklı kullanımları olmasına rağmen bu metinde antlaşma olarak kullanılacaktır.

karşısında, uluslararası toplumun, ahlaki bir sorumluluğu vardır (Janzekovic, 2006: 12), (Martin, 2007: 78). Bu sebeple ciddi insan hakları ihlali durumlarında, yerinde, kararlılıkla ve mantık çerçevesinde uygulanan insani müdahale gerekli olabilir (Teson, 2003: 93), (Stacy, 2007: 90). Bu noktada insani müdahale uluslararası ilişkilerde düzeninin korunması için önemli bir araç olabilir böyle önemli bir konunun uluslararası hukukun dışında kalmaması gerekir (Lewy, 1993: 624) Bu gibi sorunlar karşısında, çözümsüz kalan uluslararası hukukun özellikle insani müdahaleye ilişkin revizyona ihtiyacı olduğu açıktır (Hurrell, 2005: 30)

İnsani müdahale, uluslararası hukukun dışında bir konu olarak değerlendirilemez. İnsani müdahale henüz uluslararası bir antlaşma ile ifade edilmemekte hala tartışılmaya devam edildiği için doktrin olarak kabul edilmektedir. Bu noktada doktrin, insani müdahaleyi uluslararası toplum ve uluslararası hukukun içine dahil etmeye daha yakındır. İnsani müdahalenin doktrinde yer alması yanında bazı ülkelerde konu ile ilgili birtakım çalışmalar da yapılmıştır. ABD’de 1987’de kabul edilen Dış İlişkiler Hukuk Anlaşması’na göre bir devlet insan hakları ihlallerini önlemek ve mağdurları korumak için devletin iznini almadan başka bir devletin topraklarına askeri güçle müdahale edebilir, buna yetki verilebilir (Caplan, 2000: 27). Yukarıda yapılan tanımlar doğrultusunda insani müdahalenin hukukun genel ilkeleri bağlamında da tartışılabileceği değerlendirilebilir. Hukukun genel ilkelerinin “...özel norma temel oluşturan ve soyut, genel, evrensel, sürekli, üstün, yazılı veya yazılı olmayan hukuk kuralları” olduğu göz önüne alındığında insani müdahalenin hukukun genel ilkeleri kapsamında da düşünülmesi mümkündür. Ancak ilerleyen bölümlerde ifade edildiği üzere son zamanlardaki gelişmelerle insani müdahalenin bir teamül olarak çok defa uygulandığı için doktrinden çıkıp teamül olma yolunda ilerlediği tartışılmıştır. Başka bir deyişle pratik örneklerde insani müdahalenin yazılı bir uluslararası hukuk kuralı olmamakla beraber teamüle doğru bir geçiş yaptığı ifade edilebilir.

Uluslararası hukukun yapısı itibariyle insani müdahaleye normatif bir çerçeve çizmek zordur (Fixdal and Smith, 1998: 290). İnsani müdahalenin hukukleştirilmesi ve meşrulaştırılması çabalarına zamanla BM’den destek gelmiştir. Ancak şu nokta nettir ki, uluslararası hukuk meşru müdafaa gibi istisna dışında her türlü kuvvet kullanmayı yasaklamaktadır ve insani müdahale de bu yasağın kapsamındadır (Goodman, 2006: 111) İnsani müdahale ile ilgili doktrinde de bir fikir birliği ve yasallaşması yönünde bir uzlaşma yoktur. Tanımındaki farklılıklar ve sınırlarının net bir çerçeveye oturtulmamış olması bu uzlaşmazlığın nedenlerindedir. Meselenin doktrinde bile bu denli tartışılır olması onun hukuk çerçevesine oturtulup yasallaşması yönündeki temel engellerdendir. İnsani müdahalenin yasal olarak geçerli bir tanımının olmaması konuyu bütün boyutlarıyla anlamayı da zorlaştırmaktadır. Tanımlamadaki farklılıklar ayrıca müdahale edilen devletin rızasının olup olmadığı, insani müdahalenin cezalandırma eylemleriyle sınırlandırılıp sınırlandırılmadığı ve insani müdahalenin sadece BMGK’nin otoritesi altında yürütülen vakalarla ilgili olup olmadığına bağlı değişkenlerden kaynaklanmaktadır. (Turanly, 2013: 31)

İnsani müdahalenin meşruluğu ile hukuki statüsü ayrı değerlendirilmelidir. İnsani müdahalenin bir hukuk kuralı olmamasından dolayı ahlaki ve etik yönü meselede önemli bir noktadır. İnsani müdahale farklı yorumlamalara ve dolayısıyla çelişkili uygulamalara açıktır. Yukarıda belirtilen şartlar bir noktada bu çelişkilerin ortadan kaldırılması amacındadır. Bu çelişkilerin ortadan kaldırılmasının en önemli şartı tutarlılıktır. Bu noktada tutarlılığın sağlanması için ise müdahalenin gerekçeleri, müdahalenin uygulanış biçimi ve de müdahalenin sonuçları bağlamında bütün uygulamalarda bir örneklik sağlanmalıdır.

Görüldüğü üzere insani müdahale özü itibariyle temelde uluslararası hukuka aykırı bir durumdur. Ancak bazı şartların yerine getirilmesiyle müdahaleye meşruiyet kazandırmak mümkündür. Ancak bu oldukça sınırlıdır ve geniş yorumlanmaması gerekmektedir. İnsani müdahalenin ne zaman, nasıl ve kimin yetkisine dayanarak yapılırsa meşru ve etkili olacağı konusunda ortak kararların alınması önemlidir. Eğer bu olmazsa pragmatik nedenlerle ve devletin kendi çıkarının gerektirmesi durumunda geniş yorumlamalarla müdahalenin insani müdahale dışına çıkabileceği de bir gerçektir. Bir müdahalenin uluslararası hukuka uygunluğu, kesinlik ve belirlilik şartlarına bağlıdır. İnsani müdahale ise, bu şartları yerine getirmede yeterince belirgin çizgilere sahip değildir (Ertuğrul, 2011: 664) İnsani müdahale ile ilgili yazılı metinlerin bulunmaması uygulanış şekillerini de farklılaştırmaktadır. Sandoz’a göre insani müdahale gerçekleştirilirken müdahale sırasında şu üç ilkeye dikkat edilmesi gerekir.*

* Avrupa Parlamentosu Güvenlik Komitesine 25 Ocak 1994 Tarihinde Sunulan Bildiri, <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jma5.htm> Erişim Tarihi: 10.05.16.

Birincisi, hiç kimse ya da hiçbir grup düşmanını açlıkla cezalandırma hakkına sahip değildir. Bu halde olan halka uluslararası yardımın önü kesilmemelidir. İkincisi, çatışmanın tarafları sivil halk için hayatta kalmak için gerekli hayati ürünleri temin etmelidir (gıda, ilaç gibi). Üçüncüsü, çatışan taraflar kendi kontrolündeki alanlarda bulunan sivil halk için gerekli yardımı sunmalıdır.

İnsani müdahale kavramı üzerinde henüz bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu nedenle uluslararası düzeyde belirli kurallar ve standartlar oluşturulamamaktadır. Bu da insani müdahaleyi devletlerin keyfi ve çıkarıcı davranışlarına maruz bırakmaktadır. Bu bağlamda, insani müdahale yazılı kurallar haline getirilmeli uluslararası hukukun bir parçası olmalıdır. Bunun için uluslararası anlaşmalarla güvence altına alınmalıdır. Bu şekilde suiistimallerin önüne geçilmesi için rasyonel kriterler belirlenmeli ve bu kriterler anlaşmalarla güvence altına alınmalıdır. Ancak bu sayede insani müdahale daha etkili olur ve asıl amacına hizmet edebilir. Aksi takdirde insani müdahale uluslararası hukukta uzun bir süre tartışılacak bir mesele olarak kalabilir.

Özetle, uluslararası hukukta herhangi bir sözleşmede insani müdahale yer almamaktadır başka bir ifade ile insani müdahale yazılı hale gelmemiştir bu nedenle hala tartışılan bir konudur ve hala itiraza ve istismara açıktır. Oysa herhangi bir sözleşmede insani müdahalenin yer alması, yazılı hale gelmesi onun meşruiyeti üzerindeki tartışmaları ortadan kaldırır çünkü yazılı hale gelerek onaylanmış ve bir uluslararası hukuk kuralı olarak kabul edilmiş sayılır. İnsani müdahale herhangi bir sözleşmede yer almasa bile doktrinde fazlasıyla kendine yer bulmaktadır. İnsani müdahalenin doktrinde bu denli geniş yer alması bir nevi bilinçlendirme çabasıdır. Uluslararası hukukun en önemli metinlerinden olan BM Şartı'nda birçok konu ile ilgili yaptırımlar ve hükümler yer almasına rağmen insani müdahale ile ilgili bir düzenleme ve hüküm yer almamaktadır (Franceschet, 2010: 2). İnsani müdahale için ortak bir fikir oluşmamıştır ve bir çerçeve hazırlanamamıştır. Ancak ileriki bölümde görüleceği üzere insani müdahale yasal olarak uluslararası bir metinde yer almamasına rağmen "izinsiz" olarak birçok defa uygulanmış gelişmekte olan bir teamül olmuştur (Byers, 2003: 158).

4. BM ŞARTI KAPSAMINDA İNSANİ MÜDAHALE

Modern devletin başlıca ilkeleri; egemenlik, eşitlik ve toprak bütünlüğüdür. BM Şartı'nda bu ilkeler korunmaktadır. BM Şartı'nın 2/4. maddesi uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılmasını ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasını açıkça yasaklamaktadır. Ancak, bir devletin ülkesi içinde örneğin ayaklanma ve iç savaş durumunda kuvvet kullanılması bu hükmün dışında kalmaktadır (Yılmaz, 2012: 2). Başka bir ifade ile BM Şartı devletlerin içişlerine giren konuları kapsamamaktadır. BMGK tarafından formüle edilmeyen ve BM Şartı'nda sözü edilmeyen insani müdahaleye göre; herhangi bir devletin ülkesinde soykırım, zorunlu göç, iç savaş, askeri darbe ya da açlık tehlikesi gibi çok vahim düzeyde insan hakları ihlalleri ya da insani felaketler olduğu takdirde BMGK sorunu çözmek için gerekirse askeri müdahale kararı alabilecektir (Aral, 2013: 13). Ancak bazı durumlarda (veto hakkı gibi) BMGK'den karar alınamaması durumunda devletler tarafından tek taraflı kuvvete başvurma yoluna gidebilmektedir (Gazzini, 2001:421).

Müdahalenin meşru olmasının en önemli koşulu müdahalenin BMGK'nin izni ve onayına tabi olmasıdır. Konsey yetkilendirmesi ile yapılan müdahalelerin insani boyutları da olabilir (Keskin, 2007: 54). Ancak daha öncede geçtiği üzere, BM süzgecinden geçen müdahale kararları insani müdahale olarak değerlendirilemez. Bir müdahale uygulaması BM süzgecinden geçmiş ise artık o müdahale uluslararası hukuka göre meşrudur ve yasalıdır.

BM Şartı, devletlerin kuvvet kullanmalarını ve başka bir devletin iç işlerine müdahale etmesini birkaç istisna dışında yasaklayan bir sistem öngörmüştür ve bunların tespit ve kullanımı BMGK'ya aittir (Farer, 2003: 59). Bu istisnalar meşru müdafaa (BM Şartı 51. Madde), BMGK kararı ile kuvvet kullanımı (BM Şartı 7. Bölüm), BMGK Faaliyete başlamasına kadar beş daimi üyenin kuvvet kullanması (BM Şartı 106. Madde) ve İkinci Dünya Savaşındaki düşman devletlere karşı kuvvet kullanılması (BM Şartı 107. Madde). Görüldüğü üzere kuvvet kullanma istisnaları kapsamında insani müdahale yer almamaktadır.

Uluslararası ilişkilerde yaşanan son dönemlerdeki gelişmelerle birlikte, bu istisnaların dışında yeni bir teamül ortaya çıkmıştır. İnsani müdahale. Somali, Haiti, Ruanda ve Kosova müdahale örnekleri incelendiğinde BM buralarda farklı görevler (önleyici diplomasi, barış yapma, barış koruma, barış inşası) üstlenmiştir. BM'nin bu müdahalelerden sonra bunları meşrulaştırıcı kararlar alması ve bu

müdahaleleri reddetmesi hatta müdahale sonrası düzenin sağlanması faaliyetlerinde bulunması insani müdahalenin bir teamül olmaya başlamakta olduğunu gözler önüne sermektedir.

Özetle, insani müdahalenin BM Şartı'nda geçmediği için yasal olmadığı ancak gerekli durumlarda haklı ve ahlaki olduğu söylenebilir. BM'nin sonradan da olsa insani müdahalelere meşruiyet vermiş olması insani müdahalelerin bir teamül olarak yerleşmeye başladığının göstergesidir. Bütün bu kararlar ve müdahaleler, insani müdahale açısından birtakım gelişmelerin yaşandığının kanıtıdır. Ancak bunlar insani krizlerin sonlandırılması için yeterli değildir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsani müdahale konusu ise henüz bir norm veya hukuk kuralı haline gelmiş değildir. Ancak insani müdahale ilerleyen süreçte bir uluslararası hukuk kuralı olabilir. İnsani müdahalenin uluslararası hukuk kuralı haline gelebileceği iddiasının çıkış noktası ise uluslararası hukukun kaynakları üzerinden yapılan analizdir. Buna göre uluslararası hukukun kaynakları, uluslararası anlaşmalar, teamül, doktrin ve hukukun genel ilkeleridir. İnsani müdahalenin BM uygulamaları kapsamında ikinci bölümde tartışılan Somali, Haiti, Ruanda ve Kosova örnekleri bağlamında teamül halini almaya başladığı ifade edilebilir. Ayrıca uluslararası hukukun kaynaklarından olan doktrin nezdinde ise farklı görüşler olsa da insani müdahalenin kabulüne ilişkin tezler gittikçe güçlenmektedir.

İnsani müdahaleye dair birtakım sorunlar vardır. Bunların temel kaynağı bir uluslararası hukuk kuralı olmaması ve standartlarının belirsizliği temel etkindir. Uluslararası toplum seçici müdahaleleri dolayısıyla bir ikilem içerisindedir. Öyle ki herhangi bir bölgeye müdahale edilirken uluslararası sorumluluğun altını çizirken, müdahale edilmeyen durumlarda ise bu tepkisizliğin sebebinin de devlet egemenliğine saygı ilkesine bağlamaktadır.

İnsani müdahaleye ilişkin genel bir değerlendirme yapılırsa, insani müdahale özü itibarıyla, ahlaki açıdan gerekçelendirilmeye ihtiyaç duyan siyasi bir karar ve askeri bir eylemdir. İnsani müdahale temelde uluslararası hukuka aykırı bir durumdur. Ancak bazı şartların yerine getirilmesiyle nadiren de olsa müdahaleye meşruiyet kazandırmak mümkündür. Ancak örneklerde görüldüğü üzere uygulamada birçok sorun ortaya çıkmıştır. Buradaki temel sorun, pratikte, insani müdahalede bulunan devletlerin hedef ülkeler konusunda seçici davranıyor olmasıdır. Bu sorunu aşmak için yapılması gereken, insani müdahalenin uluslararası hukukun bir kuralı haline getirilmesidir. Aksi halde farklı uygulamalar olmakta ve asıl amacına hizmet edememektedir.

KAYNAKÇA

AKGÜN, Birol (2007). "İnsani Müdahale mi, Petrol Aşkı mı?" Stratejik Düşünce Enstitüsü Dergisi SDE, 17 (2)

ARAL, Berdal (2013). "Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Eşitsizlik", Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı SETA, Rapor No. 72

AREND, Anthony C. ve Beck, Robert J. (1993). International Law and Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm, USA: Routledge

ASGAROV, Hafız (2008). "Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Avrupa Parlamentosu Güvenlik Komitesine 25 Ocak 1994 Tarihinde Sunulan Bildiri, <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jma5.htm> Erişim Tarihi: 10.05.16.

BUCHANAN, Allen (2003) "Reforming the International Law of Humanitarian Intervention", J.L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane (ed), Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas, New York: Cambridge University Press

BULL, Hedley (1966a). "The Grotian Conception of International Society", H. Butterfield ve M. Wight (ed) Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics, London: Allen and Unwin, 51-73

BYERS, Michael ve Chesterman, Simon (2003). "Changing the Rules About Rules? Unilateral Humanitarian Intervention and the Future of International Law", J.L.Holzgrefe ve Robert O. Keohane

(ed), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, New York: Cambridge University Press, 177-203

CAPLAN, Richard (2000). "Humanitarian Intervention: Which Way Forward?" *Ethics & International Affairs*, 14, 23-38

CHANDLER, David (2000). "International Justice", *New Left Review*, 6, 55-56

DURAN, Hasan (2001). "Yeni Bir Müdahale Şekli İnsani Müdahale", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 87-94

ERTUĞRUL, Ü. Elçin (2011). İnsani Müdahale (!), *Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Kurumu, Bildiriler*, 2, 657-672

<http://www.ayk.gov.tr/wpcontent/uploads/2015/01/el%c3%87%c4%b0nertu%c4%9erul%c3%9cmm%c3%bchan-%c4%b0nsan%c4%b0m%c3%9cdahale-.pdf>,

FARER, Tom J. (2003). "Humanitarian Intervention Before and After 9/11: Legality and Legitimacy, J.L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane (ed), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, New York: Cambridge University Press, 53-90

FERREIRA, Andere da Rocha (2013). "Formation and Evidence of Customary International Law", *UFRGS Model United National Journal*, 4, 182-201

FIXDAL, Mona ve Smith, Dan (1998). "Humanitarian Intervention and Just War" *Mershon International Studies Review*, 42, 283-312

FRANCESCHET, Antonio (2010). "Kant, International Law, and The Problem of Humanitarian Intervention", *Journal of International Political Theory*, 6 (1), 1-22

GAZZINI, Claudia (2011). "Was the Libya Intervention Necessary?", *Middle East, Report No. 261*, 2-9

GILLROY, John Martin (2013). *An Evolutionary Paradigm for International Law*, USA: Palgrave Macmillan

GOODMAN, Ryan (2006). "Humanitarian Intervention and Pretexts For War", *American Journal of International Law*, 100 (107), 107-141

GÖK, Süleyman (2012). "İnsani Müdahale ve Uluslararası Meşruluk", *Akademik Perspektif Dergisi*, s.1, <http://akademikperspektif.com/2012/02/07/insani-mudahale-ve-uluslararasi-mesruluk>

HAN, Ahmet K. (2011). "Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süper güç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme", *Ortadoğu Etütleri*, 2 (2), 57-95

HANCILAR, Özhan (2011). "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale", *Çankaya Üniversitesi Hukuk Dergisi*, 7 (2), 97-124

HEHIR, Aidan (2008). *Humanitarian Intervention after Kosovo Iraq, Darfur and the Record of Global Civil Society*, New York: Macmillan

HILPOLD, Peter (2001). "Humanitarian Intervention: Is There a Need for a Legal Reappraisal", *European Journal of International Law*, 12 (3), 437-467

HIMES, Kenneth R. (2004). "Intervention, Just War, and US National Security" *Theological Studies*, 65, 141-157

HOLZGREFE, J. L. ve Keohane, Robert O. (2003). "Humanitarian Intervention Ethical, Legal, and Political Dilemmas", UK: Cambridge University Press

JANZEKOVIC, John (2006). *The Use of Force in Humanitarian Intervention: Morality and Practicalities*, UK: Ashgate Publishing

KESKİN, Funda (1998). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları, s.17

KESKİN, Funda (2007). "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum", *Uluslararası İlişkiler*, 3 (12), 49-70

- LEWY, Guenter (1993). "The Case For Humanitarian Intervention", *Orbis*, 37 (4) 621- 632
- MARTIN, Rex (2007). "Walzer and Rawls on Just Wars and Humanitarian Interventions", Steven P. Lee (ed), *Intervention, Terrorism, And Torture, Contemporary Challenges to Just War Theory*, USA: Springer
- MURPHY, Sean D. (1996). *Humanitarian Intervention the United Nations in an Evolving World Order*, ABD: University of Pennsylvania Pres
- NAGAN Winston P. ve Hammer, Craig (2004). "The Changing Character of Sovereignty in International Law and International Relations", *Columbia Journal of Transnational Law*, 43, 142-187
- O'HANLON, Michael E. (2003). *Expanding Global Military Capacity for Humanitarian Intervention*, USA: The Brookings Institution
- ÖZALP, Osman Nuri (2013). "Küreselleşmenin Uluslararası Hukuka Etkileri" *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 72 (1), 927-946
- ÖZEV, Muharraem Hilmi (2012), "Küresel ve Bölgesel Güçlükler Karşısında Pakistan'ın Demokratikleşme Çabaları", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl. 8, Sayı. 16
- ÖZTÜRK, Mehmet (2010). "I. Körfez Savaşı'ndan (1990- 91) 11 Eylül Sürecine ABD'nin Irak Politikası ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri", *Akademik Bakış Dergisi*, 19, 1-27
- PAKER, Evren Balta (2012). *Küresel Güvenlik Kompleksi, Uluslararası Siyaset ve Güvenik*, İstanbul: İletişim
- PAZARCI, Hüseyin (2009). *Uluslararası Hukuk*, İstanbul: Turhan Kitabevi
- ROBERTS, Adam (2000). "The So-called 'Right' of Humanitarian Intervention," *Yearbook of International Humanitarian Law*, 3, 3-51
- SANBERK, Özdem (2012). "Sistemde Değişen Parametreler ve İnsani Müdahale", *Analist*, 14
- STACY, Helen (2007). "Humanitarian Intervention and Relational Sovereignty, Steven p. Lee (ed), *Intervention, Terrorism, and Torture, Contemporary Challenges to Just War Theory*, USA: Springer
- STROMSETH, Jane (2003). "Rethinking Humanitarian Intervention: The Case For Incremental Change", J.L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane (ed), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, New York: Cambridge University Pres, 232-271
- TELLİ, Azime (2012). "İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram", *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 206-220
- TESON, Fernando R. (2003), "The Liberal Case For Humanitarian Intervention", J.L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane (ed). *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, New York: Cambridge University Pres, 93-129
- TURANLY Elvira, "Barışı Koruma Sürecinde İnsani Müdahalenin Rolü (Güney Kafkasya Bölgesinde İnsani Müdahale İhtiyacı)", *Journal of Black Sea Studies (Karadeniz Araştırmaları)*, Sayı. 39, 2013, s. 31.
- UN Uphold International Law, <http://www.un.org/en/sections/what-we-do/uphold-international-law/>, 4.12.16.
- YAŞIN, Gözde K. (2011). "Uluslararası Hukuk", 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Balkan ve Kıbrıs Araştırmaları Merkezi, 34, 18-26
- YILMAZ, Sait (2012). "Uluslararası Müdahale ve Meşruiyet", İstanbul Aydın Üniversitesi Ulusal Güvenlik ve strateji Merkezi (USAM), <http://usam.aydin.edu.tr/UluslararasıMudahaleveMesruiyet.pdf>,